

NEMZETKÖZI, KÜLFÖLDI ÉS HAZAI KISEBBSÉGI INTÉZMÉNYEK.¹

A nemzetközi, külföldi és hazai kisebbségi intézményeket ismertető ez az előadás csak átfogó és vázlatos képet kíván nyújtani. Egyrészt a rendelkezésre álló idő szab korlátot, másrészt az, hogy több fontos kisebbségi intézménnyel a közigazgatási tanfolyam hallgatói a tanfolyam keretében behatóan megismerkedtek, vagy meg fognak ismerkedni. A részletesebb ismertetésnek útját állja az is, hogy a kisebbségi intézmények működése sok esetben bizalmas, nem kívánkozik a nyilvánosság elé. Bár a külföldi kisebbségi intézmények megismerése céljából két ízben is tettem tanulmányutat s rendszeres adatgyűjtést is végeztem külföldi illetékes fórumoknál, munkámat korántsem¹ koronázta kielégítő siker.

A következőkben a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó kisebbségi intézményekről lesz szó. Tudvalevően vannak nemcsak nemzeti, hanem egyéb kisebbségek is. A népszövetségi védelem a vallási, faji és nyelvi kisebbségekre terjed ki. Vallási szempontból azonban a kisebbségi problémának kisebb jelentősége van, a faji kisebbségek ügye sem annyira a minket érdeklő szomszédos államok, mint inkább távolabbi országok és világrészek gondja. A nemzetiségileg világszerte szinte páratlanul tagolt Közép- és Délkelet-Európának, különösképpen a magyarságnak, a nyelvi, másszóval a nemzeti vagy nemzetiségi kisebbségek sorsa az életbevágó kérdése. Természetesen az ismertetendő intézmények közül többnek működési körében a kisebbségi probléma általánosságban is — s nem csupán a nemzeti kisebbségekre szorítva — szerepel.

A kisebbségi intézmények és szervezetek sokfélék. Tagolhatjuk őket célkitűzés, ügkör, tárgy, terület, fenntartó stb. szerint. Vannak tudományos és gyakorlati célú; hivatalos és társadalmi; politikai, gazdasági, kulturális stb.; nemzetközi és országos illetve partikuláris szervek. Vannak persze Több ágazatot együttesen művelő s a kifejezetten kisebbségi intézmények mellett a kisebbségi kérdést csak járulékosan művelő intézmények is.

A kisebbségi lét természetéből folyik, hogy a kisebbségi intézmények működése főképp a kisebbségek gondozására, védelmére irányul. Azok az intézmények is, amelyek nem e gyakorlati, hanem elméleti síkon működnek, vagy anyaggyűjtéseket végeznek, rendszerint szintén az

¹ A VI. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyamon 1940. április 25-én tartott előadás.

említett cél szolgálatában dolgoznak. A kisebbségek említett gondozása és védelme lehet belső, midőn a kisebbségek maguk létesítenek szervezetekét s jöhet kívülről, leginkább a népileg testvér nemzet (állam) részéről. Az intézmények nemzetközi és országos alapon való megkülönböztetését a létrehívó, illetve fenntartó közüelre való tekintettel tessziük meg, nem pedig aszerint, hogy a működés miiven területi vonatkozásban folyik. Tehát pl. a Népszövetség nemzetközi szervezet, bár működése nem terjed ki a világ összes kisebbségeire, míg egyetemi intézetünk, bár elvileg az összes kisebbségek problémáival foglalkozik, nem nemzetközi, hanem országos, illetve partikuláris intézmény.

Nemzetközi intézmények.

Pillantsuk át mindenekelőtt a nemzetközi intézményeket.

A kisebbségeket a világháború utáni békeszerződések és a kisebbségi szerződések a Genfben székelő Népszövetség védelme alá helyezték. A békeszerződések nagy embertömegeket ítéltek kisebbségi sorsra s érthető, ha a békeszerzők lelkiismeretfurdalása e rabságbavetett milliók védelméről — legalább papíron — gondoskodni kívánt s a kisebbségek ügyeinek gondozására szervezetet létesített.

A *Népszövetség* a kisebbségügy nemzetközi hivatalos szervezete, bár kisebbségvédelmi hatásköre korlátozódik a békeszerződésekben és a külön egyezmények és deklarációk által érintett államokra.

A kisebbségi panaszok intézője a *Népszövetség Tanácsa*. A Tanácsnak egy háromtagú bizottsága előzetesen megvizsgálja a panaszt. Tudvalevő, hogy már e selejtezésből igen kevés panasz kerül a Tanács elé. A Tanácson kívül, amely politikai szerv, a kisebbségvédelemnek van bírói szerve is: a *hágai Állandó Nemzetközi Bíróság*. Ez dönt az érdekelt államok közt felmerülő véleménykülönbségek esetén, szakvéleményt ad a Népszövetség által hozzáutalt vitás kérdésekben. E bírói szervig kisebbségi panasz igazán csak fehér holló ritkaságával jutott el.

Nem hivatalos, de kifejezetten nemzetközi kisebbségi szervezet az *Európai Államok Szerkezeti Kisebbségeinek Kongresszusa*. 1925-ben alakult Bécs székhellyel, de központi irodájának, a Bureau Central des Minorités-nek székhelye Genfben van. Az európai kisebbségek jelentős része érdekei védelmére e nemzetközi szervezetbe tömörül, amety mint Nemzetközi Kongresszus tartja időnkint összejöveteleit. 1938-ig mintegy 27 milliónyi kisebbségi népelem talált e szervezetben képviselést, az európai tu-

lajdonképpen kisebbségek nagyobb hányada. Újabb számadattal a mostani világfelfordulásban nem szolgálhatunk.

Azok között a nemzetközi szervezetek között, amelyek, bár nem öncélúan, de munkakörük részeként foglalkoznak a kisebbségüggyel, újabban az *Interparlamentáris Unió* vitt szerepet. Ez a különböző államok parlamentjeinek! tagjait egyesíti a nemzetközi rend valamennyi problémájának tanulmányozása s parlamenti megoldása végett.

Külföld.

A minket érdeklő államok kisebbségi intézményei közül az alábbiakat emeljük ki.

AUSZTRIA.

A világháború utáni Ausztria kitűnő tudományos intézménye a bécsi *Institut für Statistik der Minderheitsvölker*. A bécsi tudományegyetem kisebbségstatisztikai szemináriumából fejlesztette magas színvonalú intézetté. W. Winkler egyetemi tanár. Támogatására egy társulat is alakult. Az intézetnek főleg nemzetiségstatisztikai kiadványai értékesek. Winkler professzor néhány évvel ezelőtti távoztása után az intézet speciális kisebbségstatisztikai működését megszüntette s újból csak mint általános statisztikai intézet működik.

Az Anschluss előtti Ausztria intézményei sorában említésreméltó még egy kisebbségjogi intézet és két egyesület is a külföldi németiség gondozására, közülük a *Zentral-Arbeitsgemeinschaft der Deutschen Auslandsminderheiten* a stuttgarti intézet mintájára működött.

ROMÁNIA.

Romániában a kisebbségek ügye a Kisebbségügyi Minisztérium gondozása alatt áll. Alig van állami intézmény, amely annyi szervezeti módosításon ment volna át, mint e hivatal. A társadalmi és tudományos kisebbségi munka számos intézmény között tagozódik el.¹

Fejlettek a németiség egyházi, kulturális, gazdasági, sport stb. szervezetei.

Az Erdélyben, illetőleg Romániában működő magyar kisebbségi szervezetekről csak annyit, hogy az otthonmaradt magyarság politikai, gazdasági stb. összefogása terén még sok a tennivaló s nem a magyarságon múlt, hogy sok próbálkozása csak kálváriajárás maradt. Ismeretes, hogy az újabb diktatúras irányzat az egységes politikai arcvonalba kényszeríti a magyarságot is.

Érdemesnek találjuk közölni a Román Statisztikai Társaság infor-

mációját, amely szerint Romániában a kisebbségeket érintő kérdésekkel foglalkozó főbb intézmények a következők:

A szomszédos országokban élő román népcsoportok kérdéseinek tanulmányozásával a D. Gusti tanár elnökleite alatt álló »Román Társadalomtudományi Intézet« egyik szakosztálya foglalkozik (Bukarest, Piata Romana 6.).

A Nemzetnevelési Minisztérium mellett működő magán- és felekezeti iskolák igazgatósága foglalkozik e népcsoportok tanügyi kérdéseivel. (Bukarest, Str. Pictor Aman 2.).

A szomszédos országokban élő román népcsoportok közül némelyeket bizonyos egyesületek és alakulatok tanulmányoznak. Közülük a következőket soroljuk fel:

A Timok-vidéki Románok Társasága, amely a »Timocul« című folyóiratot adja ki (Bukarest, Str. Fluorului 25.);

A Macedo-Román Társaság, amelynek kiadásában a »Balcania« című folyóirat jelenik meg (Papacostea professzor, Bukarest, Str. Paris 22.).

A Dnyeszterentúliak Kulturális Egyesülete, amelynek szécsöve a »Moldova Noua; című folyóirat (Szerkesztő N. P. Smochina, Bukarest, Str. G. G. Cantacuzino 63.);

A Társadalomtudományi Intézet bánátvidéki szerve, amely a jugoszláv és a magyar Bánát románjaival foglalkozik és amelynek kiadásában a »Revista Institutului Social Banat-Crisana« című folyóirat jelenik meg. (Igazgató dr. C. Grofsocean, Temesvár II, Str. 3. August 1.).

A román területen élő nemromán népcsoportok a Kisebbségi Minisztérium ügykörébe tartoznak, amelynek jelenlegi vezetője Dragomir Sylviu professzor (Kisebbségi Minisztérium, Str. G. G. Cantacuzino 63.).

Ezen csoportok tanügyi kérdéseit a Nemzetnevelési Minisztérium már említett igazgatósága intézi.

Több román tudományos intézet tanulmányozza a nemromán népi csoportok problémáit. Ilyenek a Román Társadalomtudományi Intézet és ennek temesvári, kisenevi vidéki szervei (igazgató T. Stirbu professzor, Chisinau, Str. Sfatul Tarii 81.); az Astra (elnök: dr. I. Moldován professzor, Kolozsvár, Str. Pasteur); valamint az »Erdélyi Szemle« (»Revue de Transylvanie«, igazgató: I. Craciun professzor Kolozsvár, Egyetem) köré alakult csoportok.

Az orvosok (Bukarest, Bd. Bratianu 11.), gyógyszerészek (Al. Lahovary 11.), mérnökök (tr. Alex Lahovary 11.) és ügyvédek (Palatul de Justitie) központi szervezetei ugyancsak rendelkeznek eme foglalkozási ágak nemzetiségi összetételére vonatkozó adatokkal.

A román egységes párt (Frontul Renasterii Nationale) kebelében alakult nemromán nemzetiségi csoportok politikai szervezeteinek nagvobbára vannak irodái, amelyek demográfiai, gazdasági és iskolaügyi kérdésekkel foglalkoznak. így a német nemzetiségi csoportok kérdéseivel foglalkozik a Deutsche Volksgemeinschaft in Rumänien (Comitatea Germanilor din Romania, Dr. Hans Otto Roth Senator, Bukarest, Alea Carmen, Sylva 1.); a magyarokéival a Romániai Magyar Népközösség (Comunitatea Maghiarilor din Romania, Dr. Miko E. tanácsos, Bukarest, Calea Victoriei 128.); az ukránokéival (Comunitatea Ucrainenilor din Romania, dl. Mill alski, Bukarest, Calea Colentina 96. Strada B. 51.); és a bulvárokéival (Comunitatea Bulgarilor din Romania, Avocat Enciu Nikolof, Bazargic).

A népességi problémákkal foglalkozó nem-román magánintézmények közül meg kell említeni a Magyar Kisebbség (Jakabffy, Lugos) és a zsidó »Tribuna Noastra« kéthetenként megjelenő folyóiratokat (Dr. M. Cotic, Bukarest, Bd. Marasesti 86.).

SZLOVÁKIA.

A régi Cseh-Szlovákiának jól megalapozott intézménye a *Nemzetiségi Kérdések Tanulmányozására Alakult Cseh-Szlovák Társaság*. Ez az egyébként magántársaság

nagy állami támogatásban részesült s tisztikarában állami főtisztviselők foglaltak helyet. Helyiségei is az állami statisztikai hivatalban voltak. Kilenc osztályra tagozva úgy a belföldi, mint a külföldi nemzetiségek kérdéseivel foglalkozott.

A cseh-szlovákiai németiség szervezkedése jórészt már a múlté.

Az elszakított Felvidék oltani magyar kisebbségi szervezetei közül a politikai, illetve pártszervezet mellett főleg a kulturális egyesületek működése jelentős. Az ellenzéki párt 1922-től kezdett foglalkozni a felvidéki magyarok kulturális élelének politikamentes megszervezésével. Így alakult ki a Kulturreferátus hatásköre. A hangsúly az Iskolánkívüli népművelésen van. A *Szlovákiai Magyar Kultúregyesület (Sz. M. K. E.)* és a *kárpátaljai hasonló szervezet* a felvidéki területváltozások után is tevékenykednek.

JUGOSZLÁVIA.

Az elszakított Délvidéken a kisebbségi magyar népcsoportnak kb. 500 helyiérdekű és vidéki egyesülete (felekezeti, kulturális egyesület, olvasókör stb.) van.

LENGYELORSZÁG.

Lengyelország megszállása előtt *Kisebbségi Kérdések Kutató Intézete* néven Varsóban működött egy intézet, mely főleg a szomszédállamokbeli lengyel kisebbségek ügyeivel, de a kisebbségi kérdés elméletével is foglalkozott.

NÉMETORSZÁG.

Németország az az ország, amely kisebbségi intézményeinek mintaszerű megszervezésével messzire kimagaslik az összes államok közül. Különösen nagyarányú az a szervezés, amely kívülről, a Németbirodalomból a világ minden részén élő németiség gondozására s a német »Volks-tum« gondolat ápolására irányul. A németiség nagyszerű szervezőtehetsége jelentkezik azonban a külföldi németek belső szervezkedésében is. A külföldi országokba szakadt németiség már a régebbi múltban, amidőn a nacionalizmus eszméje más népeknél még alig ébredezett, sokágú szervezetet épített ki. A következő adatok az újabb események előtti állapotokra vonatkoznak.

A külföldi németekkel foglalkozó intézmények összekötő és központi szerve a *Volksbund für das Deutschtum! im Auslatnd.* Berlinben székelő egyesület. Igen nagyszámú helyi szerve, fiókja, kiadványa slb. van.

A hozzátartozó számtalan intézmény közül itt csak a stuttgarti *Deutsches Ausland-Institutot* emeljük ki. A német kisebbségi intézmények büszkesége. Az egyesület

három főmunkaköre: kutatás, ismeretterjesztés és támogató munka. Különösen a külföldi németiség sorsát kíséri éber figyelemmel. Nagy könyvtára, térkép-, képgyűjteménye, számos kiadványsorozata, több folyóirata van, múzeummal is kapcsolatos. Stuttgartot a külföldi németek városának is nevezik.

A részben központosított, részben önálló intézmények p'usztja felsorolása is hosszadalmas volna. Ilyenek pl. Institut für Grenz- und Auslandstudien (Berlin-Spandau), Osteuropa Institut an der Universität Breslau, Institut für Grenz- und Auslandsdeutschum an der Universität Marburg, Institut für Mittel- und Südost-Europäische Wirtschaftsforschung an der Universität Leipzig, Deutsche Akademie in München, Institut zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten (München), Verband der deutschen Volksgruppen in Europa (Berlin-Wilmersdorf) stb.

A nemzetiszocialista Németország az eddiginél is jóval fokozottabb gondot fordít arra, hogy a birodalom határán kívül élő németeket összekapcsolja hazájukkal és védje az asszimiláció s az esetleges elnyomás ellen. Az *N. S. D. A. P. Auslands-Organisatioja* működését a kisebbségvédelem minden ágára s figyelmét a riémet társadalom minden rétegére kiterjeszti.

Magyarország.

Előadó ezután ismertette a magyarországi kisebbségi vonatkozású intézményeket.

A hivatalos ügyintézés szerve a Miniszterelnökség és a Külügyminisztérium. A társadalmi és tudományos szervezetek közötti vannak partikuláris jellegű, tehát csupán az egyes elcsatolt területekkel kapcsolatos szervezetek, mint: Erdélyiek Szövetsége, Erdélyi Férfiak Egyesülete, annak Jancsó Benedek Társasága és Körösi Csorna Sándor Munkáscsoportja, Hargitaváralja Jelképes Székely Község, Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, Népies Irodalmi Társaság, Szilágyi Erzsébet Nőegylet, Debreceni Székely Társaság, Felvidéki Egyesületek Szövetsége, Felvidéki Tudományos Társaság, Felvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, Bánáti, Torontáli, Muraközi Magyarok Egyesülete, Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete. Országos — többnyire a kisebbségi kérdéssel csak járulékosan, ügykörük egyik részeként foglalkozó — intézmények: Magyar Statisztikai Társaság, Államtudományi Intézete, Magyar Szociográfiai Intézet, Julián Iskola-Egyesület, Szent László Társulat, Magyar Nemzeti Szövetség, Magyarok Világkongresszusa Köz-

ponti Irodája, Magyar Külügyi Társaság, Magyar Revíziós Liga, Társadalmi Egyesületek Szövetsége, Országos Széchenyi Szövetség, Hungarian Quarterly Társaság, Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége stb.

Külön fejezetei szentelt végül az előadó az egyetemi kisebbségi intézeteknek.

Egyetemi kisebbségi intézetek.

Régi kívánság, hogy a kisebbségi kutatás elmélyítése s a főiskolai ifjúságnak ez ismeretekben való képzése érdekében kisebbségi intézet állíttassék fel. Faluhelyi Ferenc pécsi professzor készített tervet kisebbségi intézet felállítására, majd a Magyar Nemzeti Diákszövetség kezdeményezett hasonló akciót. Memoranduma illetékes helyen meghallgatásra is talált.

Két megoldás kínálkozott. Az egyik szerint a kisebbségi munka központilag, egy intézetben, a másik szerint az egyetem különböző szemináriumaiiban széttagolva folyt volna. Az előbbi megoldás került elfogadásra. Azonban nem egy egyetemi kisebbségi intézet alakult, hanem csaknem egyidejűleg (1935) egyszerre mindjárt négy, valamennyi hazai egyelemen. Ezek közül a budapesti Pázmány Egyetem intézete *Kisebbségjogi Intézet*, a többiek *Kisebbségi Intézet* néven működnek. Azáltal, hogy nem egy, hanem négy egyetemi intézet állíttatott fel, egészséges decentralizáció érvényesül, mindenesetre a rendelkezésre álló anyagi és személyi erők megosztása árán.

Az egymástól függetlenül működő egyetemi kisebbségi intézetek együttműködését s a munka és költségek racionalizálását vannak hivatva szolgálni az intézetek vezetőinek és az érdekelt minisztériumok képviselőinek időnkinti értekezletei.

A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Kisebbségjogi Intézete.

Az Intézet a nemzeti kisebbségi kérdéssel tisztán tudományosan, de minél többoldalúan, a kisebbségtudomány valamennyi ágára kiterjedően foglalkozik. Az a körülmény, hogy az Intézet a vezető professzor személye révén a statisztikai tanszékkal közelebbi kapcsolatban van, megkönnyíti a kisebbségek demográfiai, kulturális, szociális, gazdasági, történeti stb. viszonyainak minél többirányú kutatását. A munka a kisebbségi kérdés egészére vonatkozván, az Intézet működési körébe tartozó tárgyköröknek kimerítő felsorolása feleslegesnek látszik. Másrészt éppen a munka sokágúsága s szélforgácsolódásának veszélye szük-

ségessé tette, hogy az Intézet kijelölje a kisebbségi problémakör ama részét, amellyel behatóbban foglalkozik. Az Intézet, úgy területi, mint tárgyi tekintetben a kisebbségi, kérdéskomplexum nemzeti szempontból legfontosabb részének művelésére helyez súlyt. Területi szempontból első sorban a három elszakított főterület — Erdély, Felvidék, Délvidék — kisebbségi problémáival, tárgyi szempontból pedig különösképpen ama kérdésekkel foglalkozik, amelyek az utódállamokhoz csatolt magyarság sorsához kapcsolódnak.

Az Intézet *kutató* és *nevelő* munkája anyaggyűjtő, feldolgozó tevékenységben, szemináriumi gyakorlatokban, előadásokban és kiadványok publikálásában nyilvánul.

a) Anyaggyűjtés és feldolgozás.

Az Intézet figyelemmel kíséri és tanulmányozza a belföldi és külföldi sajtótermékeket s általában a kisebbségi irodalmat s területi és tárgyi csoportosításban rendszeres anyaggyűjtést és feldolgozást végez.

A gyűjtött anyag fajtái:

1. bibliográfia
2. kivonalolások
3. kivágások
4. időszaki sajtótermékek
5. egyéb kiadványok (kisebbségi standardművek könyvtára).

b) Szemináriumi munka.

Az 1937/38. tanév első félévétől kisebbségi szemináriumi gyakorlatok indultak meg.

c) Egyetemi előadások.

Az Intézet vezető tanára statisztikai előadásai keretében behatóan foglalkozik a kisebbségi problémákkal, a zselőhelyettes magántanár pedig külön kollégiumban ad elő a kisebbségi kérdéstről, illetve az utódállamok idevágó problémáiról.

Az egyetem Tanácsának megbízásából az Intézet gondoskodik arról, hogy az elcsatolt területekre vonatkozó, az egyetem valamennyi kara részére hirdetendő előadások rendszeresen tartassanak. Az Intézet javaslatára a jog- és államtudományi és bölcsészeti kar évente váltakozva legalább heti 2 órában hirdet kollégiumokat e tárgykörből.

d) Közérdekű előadások.

A közérdekű előadások sorozatában az Intézet rendezésében a nagyközönség részére is nyitvaálló előadások tartatnak.

e) Kiadványok.

1) 1938. január 1-étől az Intézet Kisebbségvédelem címen kéthavimként megjelenő magyaryelvű kisebbségi folyóiratot ad ki, amely a hazai tudományos körök és a közönség tájékoztatását szolgálja, egyrészt tanulmányokkal, másrészt a kisebbségi magyarság sorsának ismertetésével.

2) Tervbevette, de fedezel hiányában még nem valósította meg az Intézet egy idegennyelvű (francia vagy angolnyelvű) folyóirat kiadását, amely a külföld felvilágosítását és egyes államok propagandájának ellensúlyozását szolgálná.

3) Végül az Intézet a folyóiratokban helyet nem találó nagyobb tanulmányok, vagyis különleges munkálatok számára kiadványsorozatot létesített, amely Flachbartli Ernő: System des Internationalen Minderheitenrechtes c. alapvető munkájának első kötetével indult meg.

Elekes Dezső dr.